CZU:82-1.09
https://doi.org/10.52505/lecturi.2023.06.20

DIMENSIUNILE SACRE ALE EXPERIENȚEI PO(I)ETICE

Oxana GHERMAN

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7366-2599

Rezumat. *Articolul elucidează, prin prisma tripticului hermeneutic Om-Lume-Dumnezeu, conceptualizat în studii de referință semnate de filosofi și teologi precum R. Otto, A. LaCoque, P. Ricoeur, M. Eliade, L. Blaga, M. Popa, dimensiunile sacre ale experienței creatoare. Autoarea identifică o serie de afinități între trăirea sacrului și actul creației poetice, atât la nivelul emoției estetice, cât și al practicilor de metaforizare, al formelor de transpunere artistică a „existenței în mister” (L. Blaga), de re-creare a universului privat prin imitarea simbolică a cosmogoniei. Imaginarul sacrului își găsește expresie în toate domeniile artei, și, prin excelență, în poezie, care e antrenată în revelarea sublimului ce trezește în sufletul omului sentimentul măreției, al magiei, farmecului indicibil, al tainei de nepătruns a unor secvențe de realitate în care se simte prezența lui Dumnezeu. Concluziile conduc spre ideea că sacrul are o influență modelatoare asupra conștiinței, în câmpul dinamic al căreia se articulează imaginea lumii, iar experiența po(i)etică validează caracterul divin al obârșiei ființei umane.*

Cuvinte-cheie: *sacru, mister, Dumnezeu, conștiință creatoare, experiență po(i)etică.*

The Sacral Dimensions of Po(i)etic Experience

Abstract. *The article elucidates, through the hermeneutic triptych Man-World-God, conceptualized in the reference studies signed by philosophers and theologians as R. Otto, A. LaCoque, P. Ricoeur, M. Eliade, L. Blaga, M. Popa, the sacred dimensions of creative experience. The author identifies a series of affinities between the sacral feeling and the act of poetic creation, at the levels of aesthetic emotion and of metaphorization practices, of the artistic forms of the „existence in mystery” (L. Blaga) transposition, of re-creating the private universe through the symbolic imitation of the cosmogony. The sacral imaginary finds expression in all fields of art, and, par excellence, in poetry, which is involved in the revelation of the sublime that awakens in the human soul the feeling of greatness, of magic, of unspeakable charm, of impenetrable mystery from sequences of reality in which it feels the presence of God. The conclusions converge towards the idea that the sacre has a shaping influence on consciousness, in the dynamic field of which the image of the world is articulated, and the po(i)etic experience validates the divine character of the human being origin.*

Keywords: *sacred, mystery, God, creative consciousness, sublime, po(i)etical experience.*

Orice poziție ar ocupa în raport cu ideea sacrului, omul nu poate trăi în afara determinantei sale spirituale. Conștiința umană, înțeleasă ca un complex de

procese psihice, senzații, percepții, reprezentări, judecăți, raționamente, reacții afective și volitive etc., se află într-o relație de condiționare reciprocă cu structura matricială a inconștientului, care conține, prin moștenire ereditară și culturală, reminiscențele unei mentalități profund religioase. Acest fond embrionar, care, stimulat de ambient (fie confirmat, fie negat/ reprimat la nivel rațional), pătrunde în sfera conștientului și influențează percepția realității.

Evoluția spirituală a omului, indiferent de opțiunile religioase, a fost marcată mereu de tendința raportării sale la transcendent. Cunoașterea (mitică, religioasă, științifică), explorând realitatea imediată și transfigurând-o în sisteme conceptuale clare și ordonate logic, nu s-a limitat niciodată la dimensiunea accesibilă senzorial. Știința ultimelor secole urmărește, asemeni mitologiei antice, revelarea misterelor, operând însă cu alte mijloace. Einstein a fost cel care a afirmat că „o știință care nu se mai miră și nu venerează e o știință moartă" (Steinhardt, 2005, p. 335). Miturile, afirmă L. Blaga, transpun secvențele neînțelese ale (supra) realului în echivalente raționale, exact ca teoriile și ipotezele științifice. Ceea ce face însă știința, spre deosebire de mitologie, este că desființează aparențele concrete ale lumii, le descompune: sunetul este redat prin teoria vibrațiilor, lumina prin cea a fotonilor etc. Mitologia, din contra, integrează aceste aparențe în structuri mai mari, în Marele Tot, formând experiența vitalizantă a omului. Mai mult, mitul pătrunde în zone inaccesibile științei, spre ceea ce se poate doar presimți, nu și demonstra în limbaj, „întocmai cum ceea ce este «poezie» într-o poezie nu poate fi tradus în proză" (Blaga, 2018, p. 380). Deși omul contemporan tinde să se debaraseze de mit (și de religie) ca de un sistem de credințe perimat și limitativ, el nu face decât să trăiască mitul sub alte forme. Religiozitatea lui nu mai este una manifestată *in stricto sensu*. Omul simte existența misterului, intuiește transcendentul, crede în sacralitatea anumitor lucruri, indiferent în ce sistem de imagini le concepe, fiind dotat cu o conștiință ce funcționează pe tipare religioase.

Filosofii postmodernității recunosc că „imaginarul, esențialmente identificat cu mitul, formează primul substrat al vieții mentale" (Wunenburger, 2022, p. 35) și permite conștiinței să se detașeze de imediat. Confirmând percepția lui G. Durand, precum că „miturile nu mor, ele cunosc doar perioade de eclipsă (M. Eliade vorbește de «camuflaj») precum acele ape care, înainte de a reveni sub formă de izvoare la suprafață, dispar în labirinturi subterane" (*idem*, p. 70), J.-J. Wunenburger probează evoluția ciclică a miturilor și „dinamica lor de pluralizare" prin atestarea unei multitudini de mituri moderne (cultul televiziunii, fetișul banului, idolatria vedetelor din showbiz, mitul grevei generale, mitul donațiilor, mitologia industrială, utopia luxului *vs* contra-utopia penuriei etc.). Scenariile miturilor zilelor noastre circulă în societate, stimulând și orientând existența umană spre o perpetuă re-ordonare și transformare a realului, or „imaginarul este singura instanță capabilă să producă o asemenea intensificare

a trăirii sociale, să determine indivizii și grupurile să împărtășească credințe mobilizatoare și să le împingă la angajarea în experiențe sociale alternative" (*idem*, p. 111). Imaginarul, ca sistem de reflexii ale realității în conștiința individuală sau colectivă, se află într-un proces continuu de schimbare.

Wunenburger descoperă o analogie nebănuită între cultul televiziunii și percepția ancestrală a divinului. Televizorul îi procură omului acea plăcere primară de a participa vizual la o imagerie „de dincolo", odată cu posibilitatea de a transcende spațiul (el poate vedea ce se întâmplă în alte părți ale globului pământesc, de a explora vizual nivelul cosmic sau catul microscopic al lumii etc.), de a depăși limitele timpului (poate scruta realitatea altor epoci sau descoperi proiecții ale unui viitor potențial). Ecranul, spune cercetătorul francez, „amintește de un altar asupra căruia coboară imaginea divinității în densitatea spațiului profan și cotidian. Antena de receptare (…) poate chiar aminti de funcția mitică a unui *axis mundi*, a unei coloane intermediare legând cerul și pământul, (…) invenția tehnică a televizorului are meritul de a «însufleți imaginea», de a-i dărui viață, restituindu-i puteri nevăzute, (…) prin aceasta fenomenul ritualului televizual – mai mult decât cel al spectacolului – se prezintă ca o veritabilă metamorfoză a fenomenului religios" (*idem*, p. 132-134). TV-ul a capturat, ca și lumea virtuală/ digitală a ultimelor decenii, conștiința omului, oferindu-i acces la viața personală a celorlalți, făcându-l să urmărească cursul evenimentelor imediate, de la distanță, ca un zeu, să-și depășească condiția fizică prin a fi (virtual, imaginar) în mai multe locuri simultan, și creându-i iluzia cunoașterii absolute. Indubitabil, conștiința funcționează astăzi într-un alt repertoriu mitologic, iar omul practică alte ritualuri, condiționate de alte credințe. Reprezentările ontologice individuale și colective se extind în sferele imaginarului artistic, care reactualizează „fondul comun" (Wunenburger) al memoriei culturale și al moștenirii spirituale.

Conceptualizarea raportului om-divinitate trimite inevitabil la mitul biblic al genezei, la condiția primordială a lumii, cea de grădină edenică, și la starea inițială a omului conceput „după chipul și asemănarea" Creatorului (Geneza 1:26), care după săvârșirea păcatului este izgonit din rai, abandonat într-un spațiu ce va parcurge etapele unui îndelungat proces de degradare, de decădere din starea paradisiacă. În ciuda eforturilor de recuperare a conexiunii cu divinul, omului îi este sortit să se îndepărteze tot mai mult de perfecțiunea primordială. Durerea pierderii legăturii nemijlocite cu Dumnezeu (conform textului biblic, Dumnezeu a vorbit direct cu Adam și Eva, Cain, Noe și Moise, iar după ei comunicarea a fost mediată de profeți (LaCoque, 2002, p. 191) îi produce omului numeroase neliniști, frustrări, suferințe, schisme interioare. Conștiința umană, ispitită de cunoaștere, evoluează în umbra nostalgiei condiției primare.

Nostalgia originilor, remarcă M. Eliade, este o trăire prin excelență religioasă: „Omul dorește să regăsească prezența activă a zeilor, dorește să trăiască Lumea proaspătă, curată și «puternică», așa cum a ieșit ea din mâinile Creatorului"

(Eliade, 2000, p. 71). El are conștiința *eternei reîntoarceri* („eterna repetare a ritmului fundamental al Cosmosului: distrugerea și re-crearea sa periodică" (*idem*, p. 84), tânjind după copilăria civilizației umane. „Dorul" – acest sentiment specific spiritualității românești, definit de L. Blaga ca „aspirație trans-orizontică, existență care în întregime se scurge spre «ceva»" (Blaga, 2018, p. 283) – depășește semnificațiile individuale, fiind, în fond, o aspirație spre absolut. Omul trăiește o febrilă căutare a spiritului divin, a sensului existenței, a adevărului ultim, atât în realitatea imediată, care abundă în semne ale sacrului, cât și în profunzimile Sinelui, ce prezervă esența divină. Această nesfârșită căutare se concretizează, de-a lungul timpului, în numeroase forme și modalități de expresie în toate domeniile culturii spirituale.

Conștientizând că „viața nu poate fi reparată, ci doar re-creată prin repetarea simbolică a cosmogoniei, deoarece cosmogonia este modelul exemplar al oricărei creații" (Eliade, 2000, p. 64), omul a învățat să experimenteze diverse formule rituale și rostiri magice care reiau cosmogonia la nivel lexical, gestual, pentru a produce o minune terapeutică (vindecare de boli, de infecunditate etc.) sau pentru „stimularea inspirației poetice" (*idem*, p. 64). Reproducerea în limbaj a ritmicității cosmice structurante (a se vedea studiul lui Blaga despre influențele modelatoare și catalitice în creația eminesciană (Blaga, 2018, p. 305-322)) este o practică primitivă care a cunoscut o evoluție ramificată atât în domeniile ezoterice, cât și în cele ale artei poetice.

Cuvântul poetic, materializat grafic sau produs sonor, are funcții întemeietoare și magice, exact precum a avut cuvântul divin inaugural. În felurite formule ale limbajului artistic, cuvintele „devin revelatorii prin însăşi substanța lor sonoră și prin structura lor sensibilă, prin articularea și ritmul lor. Ele nu exprimă numai ceva prin conținutul lor conceptual, ci devin revelatorii prin însăşi materia, configurația și structura lor materială. Limba poetică nu întrebuințează cuvintele numai pentru darul lor expresiv-conceptual, ci și pentru unele virtuţi latente ale lor, pe care tocmai poetul știe să le actualizeze" (*idem*, p. 397-398). Poezia se realizează prin fenomenul metaforizant chiar și în absența procedeului stilistic al metaforei.

Amintim, în acest context, disocierile lui Lucian Blaga, în *Trilogia culturii*, între exprimarea tabuizată și practica metaforizantă, ce relevă cât de aproape se află gândirea poetică de cea religioasă. Omul, marcat profund de *mysterium tremendum* („sentimentul tainei înfricoșătoare" – Rudolf Otto), recurge la eufemisme metaforice. Deși „mentalitatea magică a tabuizării, în opinia lui Blaga, nu lămurește nici unul din aspectele esențiale ale modului metaforic ca proces spiritual" (*idem*, p. 353), exprimarea metaforică este o condiție ce face posibilă acest tip de mentalitate. Metafora ascunde o legătura directă între anumite entități, dar totodată „încearcă într-un fel «revelarea» unui «mister» prin mijloace pe care ni le pune la îndemână lumea concretă, experiența sensibilă și

lumea imaginară" (*idem*, p 354), așa cum se întâmplă în mitologie și în religie. Exemplul ilustrativ pe care ni-l oferă Blaga este fragmentul din balada *Mioriţa* (pe care o supranumește „cântec de transfigurare a morții"), unde cadrul natural în care are loc nunta(-moarte) a Ciobănelului se asociază spațiului mirific al unei biserici, sacralitatea naturii construind o perspectivă revelatorie în interpretarea textului. Fenomenul metaforizant accentuează afinitatea dintre gândirea poetică și gândirea sacră, mecanismele cărora sunt stimulate de o anume sensibilitate față de taina ființială.

Teoria blagiană, ar mai fi de remarcat, explică legătura intimă dintre metaforă și evoluția constituției interioare a omului: „Câtă vreme metaforele plasticizante rezultă dintr-un dezacord imanent al structurilor spirituale ale omului (dezacordul dintre concret și abstracțiune), metaforele revelatorii rezultă din modul specific uman de a exista, din existența în orizontul misterului și al revelării. Metaforele revelatorii sunt întâile simptome ale acestui mod specific de existență. (…) Cât timp omul (încă nu de tot „om") trăieşte în afară de mister, fără conştiința acestuia, într-o stare netulburată de echilibru paradisiac-animalic, el nu întrebuințează decât metafora plasticizantă, cerută de dezacordul dintre concret și abstracțiune. Metafora revelatorie începe în momentul când omul devine în adevăr „om", adică în momentul când el se aşază în orizontul și în dimensiunile misterului" (*idem*, p. 355). Felul metaforic, figurat, poetizant, dacă generalizăm, de a vorbi despre lucruri ține așadar de *humana conditio*, de specificul uman al existenței, de evoluția percepțiilor aprofundate de alte și alte revelații, pentru care formulele comunicării curente sunt insuficiente.

Creația poetică e „țesut metaforic" (L. Blaga), adică e, întâi de toate, plăsmuire spirituală, arta, în genere, fiind „expresia concretă a unui anume spirit țâșnit în om" (*idem*, p. 203). „Rolul pe care în poezie îl are limbajul revine în sculptură materiei și volumului, în pictură pastei, liniei, formelor, în arhitectură masei tectonice și organizării spațiului, în muzică tonurilor, melodiei, armoniei. Rămâne un miracol această virtute a materiei de a colabora atât de hotărâtor la revelarea misterelor, proces a cărui inițiativă stă în puterea artistului", subliniază L. Blaga (*idem*, p. 339). Fascinația în fața misterului furnizează conștiinței umane o nestăvilită forță po(i)etică.

Întrucât omul nu se poate sustrage unei „existențe în mister", propriul său spirit alcătuind misterul, el tinde să și-l reveleze prin cunoaștere rațională (care îi este limitată) și prin creație (în care se poate bucura de o deplină libertate). Conștiința creatoare are, ca și gândirea religioasă, capacitatea de a transcende limitele senzoriale ale lumii, fiind orientată spre dimensiunile ei suprasensibile, imaginația oferind conștiinței mai mult decât poate promite rațiunea. Imaginile vizuale și de limbaj, conchide J.-J. Wunenburger, „contribuie la îmbogățirea reprezentării despre lume (G. Bachelard, G. Durand) sau elaborarea identității Eului (P. Ricoeur)", alcătuind „un mod de expresie a libertății umane confruntate

cu orizontul morții (G. Durand)" (Wunenburger, 2022, p. 43-44). Această proprietate a conștiinței umane de a lucra, în mod neîntrerupt, în terenul imaginar propriu și relaționat cu cel al semenilor, ca și necesitatea impetuoasă de a transpune imaginile în formele artistice fine, relevă dimensiunea sacră a experienței po(i)etice.

Cea mai fidelă reprezentare a misterului aparține, în artă, categoriei *sublimului* care trezește același sentiment al măreției, al magiei, farmecului indicibil, al tainei de nepătruns a realității în care se simte „ritmul intim al ființei" (Otto Fisher). Obiectele de artă fac spiritul uman să reacționeze ca în fața lui *numen praesens* (R. Otto). În monografia sa despre sacru (4), filosoful german Rudolf Otto asociază sentimentul numinos primar cu judecata estetică și categoria frumosului, identificând expresii ale acestora în secvențe biblice și în poezie. Curioasă este, în această ordine de idei, percepția teologului André LaCoque din studiul *Cum să înțelegem Biblia,* realizat în colaborare cu filosoful Paul Ricoeur, care disociază legea morală și justiția oficială de legea iubirii în interpretarea poruncilor divine, menționând că „justiția operează cu reducția conceptuală, iubirea cu amplificarea poetică (…). «Amplificarea poetică» este dusă la dezvoltarea sa ultimă de Isus, care în mod vădit era mai curând poet decât om al legii" (LaCoque, Ricoeur, 2002, p. 109), ca într-un alt context, Paul Ricoeur să completeze: „iubirea convertește justiția la cel mai înalt ideal" (*idem*, p. 149). Această provocatoare opinie sugerează forța mobilizatoare a sentimentelor umane și pregnanța planului spiritual înscris actului poietic în general și creației lirice în mod special.

Sentimentul misterului sacru își găsește expresie în poezie. Faptul că emoția estetică „mai păstrează, chiar și pentru învățați, o dimensiune religioasă" (Eliade, 2000, p. 118) ni-l confirmă M. Eliade. Emoția estetică, simțită fulgerător în profunzimile interioare înainte de a fi ridicată în zona comprehensibilului, cristalizată în concepte, este, în prima ei fază – irațională. Ea are putere revelatorie – mai întâi sufletul cunoaște obiectul estetic prin starea profundă de emoție, apoi mintea o expune prin asocieri și reprezentări. Revelației estetice, Rudolf Otto îi echivalează astfel *divinația*: „facultatea de a cunoaște și de a recunoaște cu adevărat sacrul în manifestarea sa concretă" (Otto, 1996, p. 158). Pentru că „această formă de cunoaștere se află în om sau, mai bine zis, întrucât el e capabil să o aibă și să-i dea formă, el este în stare ca, atunci când întâlnește un anumit lucru frumos, să recunoască frumusețea", aceasta venind din „înclinația categorică spre sacru existentă în suflet" (*idem*, 173-176). Fenomenul este explicat și de teologul Friedrich Schleiermacher, care numește *presimțire* – „facultatea de a te cufunda în contemplarea marelui ansamblu al vieții și realității care se face simțit în natură și în istorie când un suflet se deschide impresiilor provocate de *univers*" (*idem*, p. 160), presimțirea fiind, de asemenea, o formă de re-cunoaștere a valorii frumosului. Între „conținutul sentimental al credinței" și trăirea poetică se află, așadar, o înrudire evidentă: fascinația în fața sublimului indicibil.

Emoția estetică se răsfrânge, în opera de artă, într-o configurație specifică a formelor, într-un anumit stil. Iar stilul, după Blaga, ține de ingineria spirituală a omului, e „atributul în care înflorește substanța spirituală, e factorul imponderabil prin care se împlinește unitatea vie" (Blaga, 2018, p. 10), producerea unui stil fiind „un fapt primar, asemănător faptelor din primele șapte zile ale genezei" (*idem*, p. 13). Stilurile artistice sunt expresii individualizate ale ființării, poezia fixând în materia limbii infinitele reverberații interioare ale experienței ontologice.

Gândirea religioasă și cea artistică funcționează într-o paradigmă similară, de revelare a tainei și de exprimare a ei, dând claritate tripticului hermeneutic om-lume-Dumnezeu. O modalitate de restabilire a comuniunii omului cu Dumnezeu este, deci, creația. Conștiința umană antrenează toate procesele mentale și afective în slujba plăsmuirii, a re-producerii universului creat de Dumnezeu în nenumărate modele secunde. Omul este, așadar, dotat nu doar cu o conștiință morală, ordonatoare și reglatoare a existenței, ci și cu una creatoare, care repetă actul originar al Facerii. Înțelesul exact al acestei capacități îl redă termenul *poiesis*, denotând un act al spiritului la care colaborează senzorialitatea, imaginația, reprezentarea și plăsmuirea. „*Poiesis*, *a face*, îl apropiem mai degrabă de actul artistic, dar numai întrucât, ca şi creaţia estetică, imaginaţia poietică se conduce după propriile sale reguli, plăsmuitoare, fiind orientată însă metafizic. Spiritul are adevărata putere sintetică în poiesis, în act, se foloseşte de imaginaţie, iar imaginea plăsmuită sub impulsul poietic este Frumosul în viziune concretă. (…) Oglindind procesualitatea pură, în poiesis omul se manifestă în totalitate, devine, aşa cum spune Constantin Noica, întru fiinţă" (Popa, 2019, p. 356-359). *Homo aesteticus*, care își oferă experiența unei plenitudini existențiale prin imaginarul artistic, este așadar un succesor al culturii inițiate de *homo religiosus*, care își obiectiva/ experimenta trăirile prin intermediul practicilor ritualice, ambele presupunând canale de exprimare a sensului ontologic.

Sacrul are o influență modelatoare asupra conștiinței umane. În câmpul dinamic al acesteia, sacrul articulează imaginea lumii și incită omul să vadă dincolo de imediat, or „imediatul nu există pentru om decât spre a fi depășit " (Blaga, 2018, p. 459). În același timp, are loc un continuu proces de transformare a imaginarului inconștient în imaginar conștient (Wunenburger numește acest proces *figurare*, L. Blaga – *personanță*, disciplinele psihanalitice – *sublimare*). Accesându-și potențele creatoare, omul își depășește stadiul animalic, biologic, iese din poziția de confort, securitate și conservare, părăsește starea de echilibru, situându-se în zone de înaltă tensiune spirituală. „Omul poietic (…) îşi revarsă imaginaţia şi astfel opune materiei o formă vie a sufletului, armonioasă, frumoasă, pură – care izvorăşte din sine şi se obiectivează." (…) Actul poietic este de aceeaşi natură cu actul divin, are, prin intenţie şi participare, semnificaţie eternă, revelă subiectului ceva din actul abstract al purităţii creaţiei iniţiale" (Popa, 2019, p. 358). Pentru

că „Marele Anonim ne ține la o rodnică distanță de sine” (L. Blaga), această distanță ne stimulează potențialul creator. Trăind, într-o varietate de intensități, nostalgia paradisului, omul tinde a-și redobândi condiţia inițială. Destinul creator îi reîntoarce starea paradisiacă, iar experienţa po(i)etică validează caracterul divin al obârșiei sale, făcându-l să participe necontenit la Marea Creație, la măreţul proiect divin care este Lumea.

Referințe bibliografice:

1. BLAGA, Lucian. *Trilogia culturii*. București: Editura Humanitas, 2018, 502 p.
2. ELIADE, Mircea. *Sacrul şi profanul*. București: Editura Humanitas, 2000, 166 p.
3. LACOQUE, André. RICOEUR, Paul. *Cum să înțelegem Biblia*. Iași: Editura Polirom, 2002, 400 p.
4. OTTO, Rudolf. Sacrul. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1996, 208 p.
5. POPA, Mihai. *Poiesis şi metafizică*. În: *Revistă de filosofie*. Bucureşti, 2019, nr. LXVI, 3, p. 355-363 [online]. Disponibil: http://www.institutuldefilosofie.ro [citat 12.04.2023].
6. STEINHARDT, Nicolae. *Jurnalul fericirii*. Galați: Editura Rohia, 2005, 464 p.
7. WUNENBURGER, Jean-Jacques. *Imaginarul*. Craiova: Editura Aius, 2022, 199 p.

Notă: Articol elaborat în cadrul proiectului *La recherche sur l'Imaginaire littéraire-artistique. Perspectives interdisciplinaires* al Institutului de Filologie Română „B. P. -Hasdeu”.